

OSMANLI DEVLETİNDE ATEŞENAVALLİK (DENİZ ATEŞELİĞİ) MÜESSESESİ VE LONDRA ATEŞENAVALLIĞI

Yrd. Doç. Dr. Şakir BATMAZ
Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
sbatmaz@erciyes.edu.tr
38039 Kayseri

Öz

Osmanlı devletinde ateşenavallik müessesesi, esas itibarıyla Avrupa ve Amerika'nın denizcilikteki hızlı teknik ilerlemesini takip amacıyla kurulmuştur. Ancak Rus ve Yunan donanmalarının Karadeniz ve Akdeniz'de Osmanlı için oluşturduğu tehdit, ateşenavallerin aynı zamanda istihbarat vazifesi yaparak Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Dairesine bilgi göndermelerini de gerekli kılmıştır. Eldeki belgelere göre I. Meşrutiyet'in ilânının hemen ardından 1880'li yıllarda ilk olarak Londra'ya Mehmet ve Cemil Efendiler ateşenaval olarak gönderilmiş bunu Washington, Viyana, Paris, Atina ve Petersburg Ateşenavalleri izlemiştir. Görev yerlerinde iki yıl kalan ateşenavaller bu süre içinde denizcilikte en son gelişmeleri izlemişler, verilen siparişleri tedarik etmişler, yurtdışına eğitim amacıyla gönderilen bahriye zabıtlarına yardımcı olmuşlar ve istihbarat hizmetinde bulunmuşlardır. 1911 yılında bir nizamname ile atanma ve çalışma şartları kayıt altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ateşenaval, ateşemiliter, denizcilik.

THE INSTITUTE OF NAVAL ATTACHE IN OTTOMAN EMPIRE AND LONDON

Abstract

In ottoman Empire, in a sense The Institution of Naval Attache was founded to be able to follow rapid technical developments in the navies of European countries and America. However, the threat by the Russian and Greek Navies in Blacksea and Mediterranean for Ottoman Empire made it necessary for Naval Attache instituion to act as an intelligence office at the same time by informing General Staff in Naval Office. According to the documents available, just after the declaration of Constitutional Monarchy in 1880s, for the first time Mustafa Efendi and Cemil Efendi were sent to London as naval attaches and naval attaches of America, Vienna, Paris, Athens and Petersburg followed this. The naval attaches who were on duty for two years observed the latest developments in the navy, provided the orders the recieved, helped the naval officers who were sent abroad to study and they served as intelligence service during this time.

In 1911, their assignment and working codes were recorded with a regulation.

Key Words : Naval Attache, Military Attache, Navy.

1. Giriş

Dünyada hızla gelişen denizcilik teknolojisi Osmanlı Devleti'ni bir takım yenilikler yapmaya adeta mecbur bırakmıştı. Ancak bu konuda gösterilen çabaların süreklilik arz etmediği ve beraberinde büyük malî külfetler getirdiği için istenilen neticenin bir türlü alınamadığı görülür. Gemilerde makine ve zırhın kullanılması ile birlikte oluşan yeni teknolojiyi -özellikle Abdülaziz devrinde- Osmanlı donanmasına ithal etme gayretleri kısa sürede özellikle İngiltere'den birçok kaptan, çarkçı ve mühendis getirilmesiyle neticelenmişti. Bahriye Nezareti'nde, Donanmada, Tersane-i Amire'de ve İdare-i Mahsusa gemilerinde istihdam edilen yabancıların Osmanlı denizcilerine modern deniz bilgilerini öğretmede ve uygulatmada ortaya koydukları bencil tavır adeta Osmanlı devleti'ni onlara mecbur bırakmıştı. Ayrıca Avrupa ülkelerine eğitim amacıyla gönderilen bahriye personeli de kendi gayretleriyle gönderildikleri ülkelerin donanma, tersane ve okullarında görev alarak bilgi ve tecrübelerini arttırmakta idiler. Bütün bunların yanında Osmanlının komşusu olan Rusya ve Yunanistan'ın hızla silahlanma gayreti içinde olduklarına ilişkin Erkan-ı Harbiye Nezareti'ne gelen bilgiler Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmeye başlamıştı. Bu gelişmeler Avrupa devletlerinin önemli sefaretleri nezdinde oluşturduğu ateşemiliter ve ateşenavallik müessesesini Osmanlı Devleti'nin de tesis etme düşüncesini gündeme getirdi. Böylece önemli bahrî devletlerde görev yapan Osmanlı ateşenavalleri, Avrupa ve Amerika bahriyesindeki bütün gelişmeleri İstanbul'a bildirmek üzere bir yönüyle bilgi ve teknoloji casusluğu yapacaklardır.

2. Londra'ya İlk Ateşenaval Atanması

Osmanlı Devleti, I. Meşrutiyet döneminde başta İngiltere olmak üzere Rusya, Yunanistan, Fransa, Avusturya ve İtalya gibi bahrî devletlere ateşenaval ünvanıyla zabıtlar atamıştır. Öncelikle Londra'da bulunan Osmanlı sefaretine atanan ateşenavallere, Avrupa bahriyesinde meydana gelen gelişmeleri takip ederek, vazife yaptığı ülkedeki Osmanlı sefirini ve Bahriye Nezareti'ni bu gelişmelerden haberdar etmekle görevlidirler. İlk atanan ateşenaval ile ilgili mevcut belge 1883 tarihli bir müzekkeredir. Bu müzekkerede ateşenavallere görev ve sorumlulukları belirtildikten sonra teşkilatlanması ile ilgili bilgiler de verilmektedir¹.

“Bir müddetden beri bi'l-cümle Avrupa düvel-i bahriyesi kuvve-i bahriyelerinin ıslah-ı ahvâliyle tezyid ve tahkimi emrinde bir taraftan ihtirâ'ât-ı cedîde ile iştilal eylemekte ve bir taraftan dahi bunların mevki'-i tecrübeye vaz'ıyla bu yolda bir hayli ıslâhat ve terakkiyât husûle getirerek kendilerine takviyet vermekde olduklarına ve bu misilli muhterî'ât-ı cedîdenin derecât ve keyfiyâtı ve kanğılarının bi't-tecrübe muhessenâtı görülerek kabûl olunduğu bilinip ona göre saye-i şevketvâye-i Hazret-i Pâdişâhî'de süfen-i harbiye-i mülûkânenin

¹ Deniz Müzesi Arşivi, Şûra-yı Bahrî (ŞUB), Belge No: 197/26-A.

dahi Tersâne-i Âmire 'ce techîz ve tahkîmi yolunda teşmîr-i sâk-ı ihtimâm olunması ehem umûrdan görüldüğüne binâen şu maksad-ı mühimmin hayz-ı husule isalı zımnında geçende ba irâde-i seniyye Londra sefâret-i seniyyesi ma'îyyetinde bulunmak ve İngiltere kuvve-i bahriyesince vukû' bulan ta'dîlât ve ihtirââta kesb-i ittî'lâ ile bu tarafa iş'âr etmek üzere zâbitân-ı bahriyeden müsta'id iki zâbiti ateşelik hizmetine ta'yîn ve i'zâm buyurulmuşdu."

Müzekkerede "geçende" ifadesi 1883 yılına yakın bir tarihte bu ülkeye ilk ateşenavalin gönderildiğini ortaya koyar. Ancak belgede buraya ateşenaval olarak gönderilen şahsın ismi zikredilmemektedir. Bu konuya ilişkin 26 Ağustos 1883 tarihli cevabî mazbatada Avrupa ve Amerika'da bulunan sefirler nezdine gönderilmesi düşünülen ateşenavallerin fevkalade maaş ve tahsisatlarının Bahriye Hazinesi'nden ödenerek bir sonraki yıla ait bütçeye ilave edilmesi hususundaki teklif kabul edilmiştir. Ancak bu mazbatada da Londra'ya gönderilen ateşenavallerin kendilerinden beklenen bilgi akışını sağlayamadıkları ifade edilmektedir. Bu durumun nedeni olarak buraya gönderilen zabitlerin vakitlerini daha ziyade İngiliz lisan ve kültürünü öğrenmekle geçirdikleri ifade edilmiş ve asıl gönderiliş maksatlarına ilişkin meselelerle meşgul olmaları istenilmiştir. Ateşenavallerin görev ve sorumluluklarını yerine getirmede bekleneni veremediklerine ilişkin gelen tenkitler üzerine Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi, Avrupa bahrî devletleri sefirleri nezdine yeni gönderilecek olan ateşenavallerin Erkan-ı Bahriye'ye mensup, erbâb-ı ehliyet ve istikamet sahibi kişilerden atanmasına karar verildiğini bildirmiştir. Ayrıca seçilen zabitlere yol harcırahlarıyla birlikte fevkalade maaşlarının yanında birde özel talimatname verilmesi kararlaştırılmıştır. Zabitlerin ateşenaval olarak atanabilmesi için mülâzım veya kolağası rütbelerine haiz olmaları gerekmektedir². Ateşenavallere aylık otuz liranın yanı sıra görev yerlerine ulaşmalarından itibaren otuz Lira-yı Sterlin fevkalade maaş, vapur navlunu ve harcırahla birlikte toplam yüz altmış bir Lira-yı Osmânî'nin Hazine-i Bahriye'den verileceği bildirilmektedir. Bu para ateşenavallerin görev yerlerine ulaştıklarını resmî bir yazı ile Bahriye Muhasebesi'ne tevîit etmelerinden sonra hesaplarına yatırılacaktır³.

Bu dönemde Avrupa ve Amerika, İstanbul da dâhil olmak üzere, dünyadaki birçok devletin, önemli gördükleri şehirlerine ateşenaval tayin etmişlerdir. Osmanlı Devleti teşkilatlandırılmasında biraz geç kaldığı bu müessesenin İngiltere'den sonra Fransa, İtalya, Almanya, Rusya, Yunanistan, Avusturya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne açılması çabası içerisinde olmuştur. 3 Eylül 1883 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Avrupa devletlerinin sefaretlerine gönderilen yazıda Amerika'ya Sol kolağası Rıza Efendi, Viyana'ya Yüzbaşı Mehmet Pir Efendi, Paris'e Yüzbaşı Osman Efendi, Petersburg'a Yüzbaşı Sami Efendi, Berlin'e Yüzbaşı Halil Efendi, Atina'ya Yüzbaşı İsmail Efendi ve İtalya'ya Mülâzım Ali Rıza Efendi'nin ateşenaval olarak görevlendirilmiş oldukları

² Osmanlı ordusunda mülâzım bugünkü teğmen rütbesine denk gelip, kolağası ise bugünkü yüzbaşı ile binbaşı arasındaki bir rütbedir.

³ DMA, ŞUB, Belge No: 211/45-A.

bildirilmektedir⁴. Buralardan gelecek bilgilerin Tersane-i Amire'de ve donanmada kullanılması düşüncesi bir yana Yunanistan'ın bir süredir stimbot, torpidobot olarak bahriyesini güçlendirme çalışmalarının ve Rusya'nın Petersburg'da ki faaliyetlerinin buralara atanacak ateşnavaller ile takip altına alınması düşünülmüştür. Böylece ateşnavaller aynı zamanda Karadeniz ve Akdeniz'deki Rus ve Yunan varlığını takip ederek istihbarî bilgi toplamakla da görevlendirilmişlerdir⁵.

Ateşnavallerin her iki yılda bir değiştirildiğini görmekteyiz. Londra'da başlangıçta ateşnaval sayısı iki iken sonradan bire indirilmiştir. 1883 yılında Mehmet ve Cemil Efendiler⁶, 1888-1890 yılları arasında Halil Bey⁷, 1890-1892'de Bahriye Dairesi Sol Kol Ağası Cemal Kaptan⁸, 1892-1894 yıllarında da Kaymakam İsmail Bey⁹ burada vazife yapmışlardır. Ateşnavaller, doğrudan Erkan-ı Harbiye Nezareti'nin İstihzarat Kısmı, I. Şubesi (İstihbârât-ı Ecnebiyye)'ne bağlıdır. İstihbârât-ı Ecnebiye Şubesinin, Osmanlı sefir ve ateşnavallerin gönderdiği yabancı ülke bütçelerinin tedkiki, inşa halinde bulunan yabancı harp gemilerinin durumu, Akdeniz ve Karadeniz'de bulunan Rusya, Yunanistan, İtalya, Avusturya ve Fransa filolarının tertibat ve teşkilatı hakkında bilgi toplama, ateşnavallerle konsoloslar refâkatında bulunacak katipleri atayarak, onlara mahsus talimatı yazarak makam-ı celîl nezârete takdîm etmek gibi görevleri vardır¹⁰.

3. Ateşemiliter ile Ateşnaval Arasındaki Yetki ve Sorumluluk Farkları

Yabancı devletlere ateşemiliter gönderilmesi ateşnaval atanmasından evveldir. Ancak ateşemiliterlikten istenildiği gibi istifade edilememesi, buna karşın yapılan masraflar ve fedakârlıklar düşünüldüğünde ateşemiliterlik müessesesinin mevcut durumu yeniden gözden geçirilmiştir. Bu dönemde Erkan-ı Harbiye ikinci reisi olarak görev yapan Goltz Paşa'ya ateşemiliterlerin yetki ve sorumluluklarını içeren bir nizamname hazırlaması konusunda görev verilmiştir. 1892 yılında hazırlanan nizamnamenin bir sureti Avrupa devletlerinde vazife yapan ateşemiliterlere gönderildiği gibi bir sureti de henüz yeni atanacak olanlara verilmiştir. 1892 tarihli bu nizamnameye göre ateşemiliterlerin görev ve sorumlulukları şu şekilde sıralanmaktadır;

⁴ DMA, Mektûbî (MKT), Belge No: 398/127.

⁵ DMA, ŞUB, Belge No:197/26-A.

⁶ DMA, MKT, Belge No: 420/78.

⁷ Ceride-i Bahriye, No:29, 5 Zilhicce1307.

⁸ Ceride-i Bahriye, No:29, 5 Zilhicce1307.

⁹ Ceride-i Bahriye, No:17, 14 Cemaziyelahir 1307.

¹⁰ Erkân-ı Harbiyye-i Bahriyye Dairesi Şuubâtının Vezâifi, Tarihi Deniz Arşivi İhtisas Kütüphanesi, s.2.

1- Ateşemiliterler, buldukları devlet ve hükümetin askerî durumuna ilişkin haber vermek vazifesiyle mükellef olup Erkan-ı Harbiye Nezareti'ne bağlıdır,

2- Ateşemiliterler, bütün askerî hususlarda sefir, hey'et-i fevkalade reisleri ve maslahatgüzarlara yardım edeceğinden o hükümet-i seniyyenin yabancı devletler nezdinde politika memurlarının askerî müsteşarlarıdır,

3- Ateşemiliterler, her ne kadar diplomasî suretiyle istihdam edilseler de bu sıfat askerî hüviyetlerini asla değiştirmeyecektir,

4- Ateşemiliterler politik ve diplomatik meselelerde sefir veya murahhas hey'et reisinin idaresinde hareket ederler,

5- Ateşemiliterlerin vazifeleri üç kısma ayrılır: Birinci olarak, nezdinde buldukları devlet ve hükümetçe cereyan eden bütün askerî gelişmelerden Erkan-ı Harbiye ile Makam-ı Seraskerî'yi zamanında haberdar etmek. İkinci olarak, sefirlere yardım etmek, son olarak ta birtakım özel görevleri yerine getirmektir,

6- Ateşemiliterlerin esas vazifesi nezdinde buldukları devletin ordusunun askerî düzenleme ve ıslahatları hakkında bilgi toplamaktan ibaret olup bu da evvela uluslar arası askerî fen ve edebiyatı tetkik etmekle mümkündür,

7- Ateşemiliterler, nezdinde bulunduğu devletin askerî düzenlemelerine dair bilgi topladıktan sonra ordularının idare usulü ve yiyecek durumlarını araştırarak ve askerî intizamın, zabitlerin baskısı ile mi yoksa kanun ve nizamnamelerin uygulanmasıyla mı sağlandığını araştıracaktır,

8- Bu hususlar hakkında, yalnız büyük manevralar veya resm-i geçitler gibi fevkalade durumlarda ki görünen şeylerin yanında sokak, kışla ve insanların toplu olarak bulunduğu mahallerde askeri takip ederek, askerin zabite ve zabitin askere karşı olan tavır ve vaziyetlerini gözlemleyerek maksada ulaşmak mümkündür,

9- Zabitlerin hal ve vaziyetlerinin tetkiki ateşemiliterlerin önemle üzerinde duracağı vazifedir¹¹.

Goltz Paşa'nın hazırladığı 1892 Tarihli Ateşemiliter Nizamnamesi ile bu göreve atananlarda aranan vasıflar ve görevleri açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Ateşemiliterler öncelikle vazife yaptıkları ülkenin kara ve deniz ordusundaki her türlü gelişmeleri Erkan-ı Harbiye ile Makam-ı Seraskerî'ye bildirmekle sorumludurlar. Ateşnavallerin atanmasıyla bir nevi görev taksimi olmuş ve kara ordusundaki gelişmeleri ateşemiliterler, deniz ordusundaki gelişmeleri ise ateşnavaller takip etmeye başlamıştır. İlk ateşnavaller atanıncaya kadar ateşemiliterler bahriye ile ilgili gelişmeleri de Erkan-ı Harbiye Nezareti'ne rapor etmişlerdir. Her ikisi de buldukları ülkede Osmanlı sefirinin emri altında iken

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Mütenevvi (Y.MTV), Belge No: 67/59.

Osmanlı devletinde Erkan-ı Harbiye Nezareti'ne bağlıdır. Ancak ateşnavaller Nezaretin, Erkan Harbiye-i Bahriye Dairesi'yle daha çok ilgilidirler.

4. Ateşnavallerin Görevleri

4.1 Teknik Yenilikleri Takip Etmek

Bahriyede meydana gelen yeniliklerin takibi ateşnavallerin en önemli görevleri arasındadır. Özellikle torpidobot, ganbot türü yeni sistem gemilerde ve Krupp, Maksim, Hotchkiss gibi silahlarda kısa aralıklarla meydana gelen değişimin takibi Osmanlı Devleti'ni sıkıntıya sokmuştur. Yeni sistem gemi ve silahların tecrübelerine genellikle o ülkede bulunan Osmanlı sefiri, ateşmiliteri katılır veya Bahriye Nezareti'nden bir heyet gönderilirdi. Ayrıca Osmanlı bahriyesindeki yabancı müşavirlerin bir görevi de Avrupa ve Amerika bahriyesindeki yeniliklerin takip edilerek tersane ve gemilerin modernize edilmesine katkı sağlamaktır. Ancak bunda istenilen neticenin alındığı söylenemez. Londra ateşnavallığının tesisi ile birlikte bu anlamda ilk hizmeti tahte'l-bahr torpedo vapuru (denizaltı)'nın ilk tecrübelerinde bulunmaları olmuştur. Mösyö Nordenfield'in icat ettiği tahte'l-bahr seyr-ü hareket eder torpedo vapuruna ait ilk tecrübeleri gözlemleyen İngiltere Sefaret-i Seniyyesi ma'iyetinde ateşnaval Yüzbaşı Mehmed ve Cemil efendiler gözlem sonuçlarını bir tezkere ile İstanbul'a göndermişlerdir. Ateşnaval Yüzbaşı Mehmed ve Cemil Efendiler tezkerede bu geminin sahillerin muhafazası için pek değerli olacağını, düşman gemilerinin boğazları abluka etmelerini önleyeceğini ve düşman limanlarında bulunan gemilerle torpidoları tahrip edebileceğini, görünmeksizin gemilere yaklaşabileceğini veya istenilen derinliğe inerek düşmanın haberi olmadan gemisinin altından geçebileceğini belirtmişlerdir. Ancak ateşnavallerin Nordenfield torpedo vapuru hakkında yazmış olduğu hususların doğru olmakla birlikte vapurun tecrübesini görüp görmediklerine dair hiçbir açıklama yapmamaları merak çekmiştir. Bu nedenle Mehmed ve Cemil Efendilerin vapuru bizzat inceleyerek bir rapor yazmaları için İngiltere Osmanlı Büyükelçiliği tarafından Mösyö Nordenfield'den müsaade alınması hususu Hariciye Nezareti vasıtasıyla Londra'ya 28 Aralık 1883 tarihinde bildirilmiştir.¹² Şura-yı Bahriye Dairesi tarafından 17 Mayıs 1894 tarihinde Londra ateşnavallığı'ndan Glasgow Darülfünunu muallimleri tarafından yeni icat edilen ve denizde düşman gemilerinin mesafesini ölçebilen aletin incelenerek bir adet satın alınarak gönderilmesi istenilmektedir.¹³ Yine Osmanlı gemilerinde kullanılmak üzere İngiltere Maksim firmasına siparişi verilen top ve torpedo gibi silahların bizzat fabrikaya giderek imalatını inceleyen ve tecrübelerinde bulunan Londra ateşnavalinin durumu 1 Haziran 1894 tarihinde gönderdiği tahriratla rapor ettiğini

¹² DMA, MKT, Belge No: 420/78.

¹³ DMA, MKT, Belge No: 927/26.

görmekteyiz¹⁴. Bu tahrirata göre Maksim firmasına sipariş verilen dört adet makineli Maksim topunun imalinin tamamlanması üzerine denemelerinde bulunmak için Amiral Koral ile birlikte ateşenavalin fabrikaya gittiği ve her bir parçayı tetkikten geçirdiği bildirilmektedir. Mr. Maksim tarafından bizzat yapılan deneme atışlarında hiç bir aksama olmadığı ve topların üzerine Türkçe ibareler hakkedildiği bildirilmektedir.

Ateşenavallerin gemi yapım teknolojisini de yakından takip ettiğini görülmektedir. Bu durum İngiltere’de faaliyet gösteren gemi yapım firmalarının sürekli olarak Osmanlı Büyükelçiliğine son teknolojide imal ettikleri gemiler hakkında bilgi vermesine sebep olmuştur. Bunlardan J.Stone & Company Limited’in müdürünün Ateşenaval Hüseyin Bey’e 24 Ocak 1912 tarihinde gönderdiği bilgilendirme yazısı şu şekildedir¹⁵.

“Sayın Beyefendi,

H.M.S. “Lion” Pervaneli gemi, süper-“zırhlı” sınıfında İngiliz Deniz Kuvvetleri için inşa edilmiş olan en son savaş gemisi kruvazörüdür ve kendi sınıfında 31.5 knots (deniz mili) hıza ulaşarak dünya rekoru kırmıştır. Bu geminin Deptford’daki bizim işyerimizde inşa edilmiş ve tamamlanmış olduğunun, sizin ilginizi çekeceğini düşünüyoruz.”

4.2. Siparişleri Tedarik Etmek

Ateşenavallerin bir diğer görevi ise Osmanlı bahriyesinde ihtiyaç duyulan alet ve edevatın temin edilmesidir. Bunlar bir gemiden, torpidobottan küçük bir fenere kadar her şey olabilmektedir. Bu tür satın alınan malzemenin toptan alındığı takdirde fiyatında düşme olup olmayacağı veya taksitlendirme yapılıp yapılamayacağı hususu dahi ateşenavaller tarafından takip edilmektedir. Mesela 12 Kasım 1893 tarihli Şûrâ-yı Bahriye tarafından Londra ateşenavallığı’ne gönderilen yazıda daha önceden numunesi alınan sis aletlerinin külliyetli alındığında ve parasının nakit ödendiğinde fiyatının kaç kuruş olacağı sorulmaktadır¹⁶. 5 Haziran 1894 tarihli belgede ise Tersane-i Amire’ye gelen pirinç hartuç mahfazaları ve fünyenin imali için cins ve adetleri bildirilen tezgâh ve edevatın fiyatları üzerinde fabrikaların önemli indirimler yaptığı bilinmekte olduğu belirtilerek bu konuda gayret gösterilmesi ve alınacak olan malzemenin Londra veya Liverpool’dan vapura teslim olunması istenilmektedir. Belgenin sonunda *fiât-ı muharrere üzerinden ne kadar çok tenzilât icrâsına muvaffakiyet hâsıl edilir ise o derecede mûcib-i memnûniyet olacağı izbâr kılınır* ifadesi bulunmaktadır¹⁷. Hemem hemen ihtiyaç duyulan bütün alet ve edevatın alımında fiyatı, tenzilât miktarı ve

¹⁴ DMA, MKT, Belge No: 866/42.

¹⁵ Londra Büyükelçilik Arşivi (LBA), L.R.A-K.510/1- (1912)- (J. Stone & Company Limited’den Ateşenaval Yüzbaşı Hüseyin Bey’e).

¹⁶ DMA, MKT, Belge No: 823/69.

¹⁷ DMA, MKT, Belge No: 927/37.

taksitlendirme yapıp yapılamayacağı ateşnavallikle yapılan yazışmalarda belirtilmektedir. Erkan-ı Harbiye-i Bahriye veya Şura-yı Bahriye'nin alınacak alet ve edevat fiyatları üzerinde gösterdiği hassasiyetin temel nedeni olarak bu dönemde devletin içinde bulunduğu ekonomik buhranı göstermek mümkündür. Bu siparişler sadece tersaneye veya donanmaya yönelik olmayıp ihtiyaç halinde Bahriye Hastanesi, Bahriye Matbaası ve Mektebi ve diğer kurumlar adına da olabilmektedir. 6 Mayıs 1895 tarihinde Bahriye matbaasının grave kısmında hak edilen ve daha sonra portolon ve haritaların tab' ve temsîli için gerekli olan eşyâ ve aletlerin alınması istenmektedir¹⁸. 9 Ocak 1912 tarihinde Vickers firmasına otomobil siparişi için deniz ateşesi tarafından yapılan müracaata firmanın müdürü tarafından şu şekilde cevap verilmiştir¹⁹.

“Sayın Beyefendi,

Tüfek kalibreli makineli tüfekler ile donatılmış otomobil tedariki ile ilgili olarak, bu ayın beşi tarihli mektubunuzu almış olduğumuzu bildirmekten onur duyuyoruz ve cevap olarak, İngiliz Ordusu'na, şimdiye kadar, bu tür otomobillerden hiç tedarik etmemiş olduğumuzu bildirmek isteriz. Ancak, bizim motorlu araba bölümümüz olan, Wolseley Tool & Motor Car Co. Ltd. firmamıza, bize, kotasyon, tasarımlar vs. gibi durumları en kısa sürede sunmak üzere, bu konu ile ilgilenmeleri talimatını vereceğiz, çünkü onlar, bir süreden beri, bu tanıma uyan araçları üretmeyi düşünmektedirler.

Size hizmet etmek bizim için onurdur.”

Zaman zaman ticarî ve askerî amaçlı gemi siparişlerinin verildiği de görülmektedir. Özellikle bu gemilerin tezgâhta iken sözleşme hükümlerine riayet edilip edilmediği hususunda kontrolleri ateşnavaller tarafından yapılmaktadır.

Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Dairesinden Stark Paşa tarafından 1 Ocak 1885 tarihinde II Abdülhamit'e sunulan raporda Tersane-i Amire'de mevcut bulunan nakliye gemilerinin bu görevi yerine getiremeyecek durumda oldukları belirtildikten sonra dört adet vapurun alınması gerektiği belirtilmiştir. Stark Paşa alınacak bu gemilerin İngiltere, Fransa ve Almanya tüccar tersanelerinde özel surette ve yeni sistemde yapılmış olanlar arasından orada vazife yapan sefir ve ateşnavaller vasıtasıyla seçilerek alınmasını teklif etmiştir²⁰.

24 Kasım 1893 tarihinde Yemen vilayeti dâhiline Aden yoluyla kaçak tönbeki sokulmasının önlenmesi için sahilleri dolaşp, kaçakları takip etmek üzere Tönbeki Reji İdâresi tarafından tahminî beş yüz tonilato²¹ büyüklüğünde ve yüz elli beş İngiliz kademi uzunluk (tûl) ve yirmi üç kadem genişlik (arz) ve on iki kadem derinlik (umk) ve on mil sür'atinde bir adette elektrik fenerine sahip İngiltere'nin

¹⁸ DMA, MKT, Belge No, 975/11.

¹⁹ LBA, L.R.A-K.510/1- (1912)-(Vickers Ltd'den Ateşnaval Yüzbaşı Hüseyin Bey'e).

²⁰ DMA, MKT, Belge No: 429/30.

²¹ Tonilato: Bir geminin kadem yönüyle uzunluğudur ki 100 İngiliz kademi 28376 metreye tekabül eder. Süleyman Nutkî, Kâmûs-ı Bahrî, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1917, s.259.

fabrikalarından birinde inşa olan bir vapur on bin liraya satın alınmıştır. Ayrıca saatte on mil kat' eden ve elektrik fenerine sahip bulunmak üzere yüz yirmi kadem uzunluğunda ve yirmi buçuk kadem genişliğinde olarak diğer vapurun dahi yedi bin Osmanlı altınına ve seksen tonilato büyüklüğünde olarak Muş Vapuru'nun üç bin Osmanlı altınına satın alındığı belirtildikten sonra ateşenaval tarafından bu gemilerin kamara, hela ve mutfaklarının bahriye askerine uygun bir şekilde yaptırılması için fabrikatörle irtibat kurulması istenilmektedir²².

İhtiyaç duyulan küçük ve sayıları sınırlı malzemenin alımı ateşenavaller tarafından doğrudan yapılmakta iken çekici, torpidobot, romörkör gibi büyük deniz vasıtalarının alımı teklif usulü olarak Maliye Nezareti tarafından yapılmaktadır. Ancak teklifi verecek, güvenli firmaların tespiti ve onlarla irtibat kurulmasını ateşenavaller sağlar. 25 Ocak 1912 tarihinde romörkör gemisi ve mavna alımı ile ilgili olarak Ateşenaval Hüseyin Bey tarafından firmalara gönderilen teklif mektubunda;

“6 Adet sığ su çarklı römorkör gemisi (shallow draft paddle tug boats) ve 12 adet mavnanın teslimatı ile ilgili özellikleri ve şartları gösteren bir nüshayı ekte sunuyoruz. Lütfen ihale teklifinizi, tüm teknik özellikleri, çizimleri ve fiyatları belirterek, kapalı bir zarf ile İstanbul'daki Maliye Nezareti'ne iletin ve aynı zamanda, bu ihaleyi kabul etmeye hazırlıklı olup olmadığınız konusunda beni bilgilendirmenizi rica ediyorum” denilmektedir²³. Bazen gönderilen teklif mektuplarının müteahhit firmaların hepsine gönderilmediği bu yüzden üretici firma tarafından ateşenavalliğe gönderilen yazıda gemi ihalelerinde kendi firmalarına da bilgi verilmesi istenilmektedir²⁴.

“Sayın Beyefendi,

Bu hafta, Ocak ayının 10'u tarihli, Çarşamba gününe ait The Times'in mühendislik ekinde, Fırat ve Dicle nehirleri için 6 adet çekici römorkör gemisi ve on-iki adet şamandıranın gerekli olduğu dikkatimi çekti. Doğal olarak elinize gelen çok sayıda meselenin arasında, benim adımlı gözden kaçırmış olabilirsiniz. Bendeniz, son zamanlarda Hicaz Demiryolu Şirketine gönderilmiş olan küçük buharlı geminin imalatçısıyım ve sizin için gerekli olan bu altı adet buharlı gemi konusunda beni dikkate alırsanız, size minnettar kalacağım. Son zamanlarda Fırat ve Dicle nehirleri için iki adet ikiz pervaneli sığ gövdeli römorkörü göndermiş bulunuyorum, bunların her birisinin uzunluğu 60 ft (yaklaşık 20 metre), genişliği 11 ft (3 metre), su seviyesinin altında kalan kısmının yüksekliği ise yaklaşık 3 ft (90 santimetre) dir. Bunların birer fotoğrafını ekte gönderiyorum. Bu konuda sizin etkinliğiniz ve bilginizin çok büyük olduğunu düşünüyorum ve ilginiz için çok minnettarım. Eğer bu boyuttaki geminin uygun olacağını düşünüyorsanız ve bu

²² DMA, MKT, Belge No: 823/73;

²³ LBA. -K.510/1- (1912).

²⁴ LBA. -K.510/1-(1912)-(Edward Hayes'den Ateşenaval Yüzbaşı Hüseyin Bey'e).

konuda benimle görüşmeyi arzu ederseniz, isteğinizi üzerine, sizi aramak bana büyük memnuniyet verecektir. Saygılarımla.”

4.3. Bahriye Personelinin Eğitimindeki Rollerini

Ateşnavaller öncelikle buldukları ülkeye eğitim amacıyla gelen bahriye öğrenci ve zabıtlarının eğitimi ile doğrudan ilgilidirler. Bunların donanma, tersane ve okullardaki eğitim ve talimlerinde her türlü kolaylığın sağlanması, devam-devamsızlık durumlarının takip edilmesi, sıhhi durumları bozulduğunda tedavileri, maaşlarının ödenmesinde meydana gelen aksaklıkların giderilmesi görevleri arasındadır. 1911 yılında İngiltere donanmasında vazife yaptığı esnada sağlığı bozulan Yüzbaşı Ahmed Efendinin Londra Ateşnavali Hüseyin Bey'e yazdığı şu mektup ilgi çekicidir²⁵.

“Mîr-i Muhteremim Hüseyin Bey Efendi,

Bilhassa selam-ı arz-ı ihtiram eylerim bugün doktor ağzımdan gelen kanı inceledi. Katiyyen sevk-i havaya ihtiyacım olduğundan geceleri kamaramın penceresinin açık bulundurulması ve güzdüzleri ise gezmem gerekiyor, bunlar benim hastalığımın ne olduğunu bana ima ediyor. Raporun metnini sordum doktor memlekete gitmek senin için hayırlı olur dedi. Bütün bütün şüphelendim. Ne yapalım hakkımızda hayırlısı ne ise evvelki mektupta da yazdığım vechile Cenab-ı Hak âtî ihsan buyursun. Belki memlekete dönmek burada kalmaktan hayırlıdır. Anlaşılan doktor vatan hastalığına tutulduğumu tevil suretiyle yazmış olmalı. Zaten bunlardan aldığım malumat benim için kâfi ve vâfidir. Allah afiyet ederse ettiğim malumat beni yabanda koymaz. Harcırâh için zat-ı âlînize mi telgraf çekeyim lütfen iş'âr ediniz. Ve bir de buradan gitmek pek pahalıya mâl olacak. Fakat kolay olacak. Yoksa oraya geleyim oradan mı gideyim? Lütfen izah buyurmanızı rica eylerim.”

Ateşnavallere gelen bu tür talepler Bahriye Nezareti'ne bildirilerek oradan gelecek olan karara göre hareket edilmektedir. Genellikle yurtdışına eğitim amaçlı gönderilen zabıt ve öğrencilerin bir müddet sonra buradan bir vesile ile ayrılmak istedikleri görülür. Bunun için sağlık mazeretini ileri sunanların durumu buldukları ilgili makamlardan teyit edilmektedir. Yine 1911 yılı içinde İngiltere donanmasında talimde bulunan Çarkçı Yüzbaşı Ömer Lütfi Efendi'nin sağlık nedenlerinden dolayı İstanbul'a dönme talebi Ateşnaval Kolağası Hüseyin Efendi tarafından incelenerek bir rapor ile Bahriye Nazırı Mahmut Hamdi Bey'e iletilmiştir. Rapora göre Ömer Lütfi Efendinin rahatsızlığının ehemmiyet taşımadığına karar verilerek bu talebi reddedilmiştir²⁶.

²⁵ LBA, -K.486/1- (1911).- (Yüzbaşı Ahmet Beyden Ateşnaval Yüzbaşı Hüseyin Bey'e).

²⁶ LBA, -K.486/1- (1911).

1912 tarihli İnfelıxıble gemisinde talim yapan Osmanlı zabiti hakkında gemi kumandanının ateşnavale gönderdiği resmî rapor şu şekildedir²⁷.

“Türk Subayları Hakkındaki Raporun Sureti

Sayın Beyefendi,

1 Ocak 1912

Türk Deniz Kuvvetlerinden Mühendis Teğmen Küçük Mustafa Paşa'lı Salih Cemal bin İbrahim hakkında daha detaylı rapor vermekten onur duyuyorum. Onun gayretleri ve yeteneği çok iyidir. Söz konusu kişi; Türbinler, yardımcı makineler, kazanlar, makine dairesi ve kazan dairesi takibi, petrol yakıtının yakılması, taslak çizimi yapmak, makine dairesi kayıtlarını tutmak ve pusula izleme ile ilgili genel prensipler konusunda eğitilmiştir. Bu subay, kendi işiyle çok zekice ilgilenmektedir.”

Bahriye zabitleri yalnızca buldukları ülkenin donanma ve tersanelerinde değil aynı zamanda elektrik ve telsiz fabrikalarında, hastanelerinde (takma kol ve bacak yapımını öğrenmek için) ve önemli firmalarında görev yapmaktadır. Buralarda buldukları süre içinde devam-devamsızlık durumları Osmanlı idaresi tarafından ciddiyle takip edilmiş olup buldukları hastane veya fabrika idaresi tarafından bu husus hakkında periyodik olarak rapor istenmiştir. Bu raporlar öncelikle Londra Büyükelçiliği ateşnavalliğine gelmektedir²⁸. Crompton firmasının müdürü tarafından gönderilen rapor şu şekildedir:

“Sayın Beyefendi,

Teğmen Mehmed İhsan'ın, Aralık 1911 ayında sona eren yarısıyla ait, devam ve genel başarı durumunu gösteren bir belgeyi ekte sunmaktan memnuniyet duyuyoruz. 7 Eylül 1911 tarihli yazımızda belirtmiş olduğumuz gibi, Teğmen İhsan, Ağustos ayında bizim Dinamo & Motor Test Odasında göreve başlatılmıştır. Ancak 11 Eylül günü, Tasarım Ofisindeki kendi işine tekrar geri dönmüştür ve Ekim ayının sonuna kadar bu ofiste kalmıştır. Takip eden ay (Kasım) boyunca Dökümhanede kaldıktan sonra, Teğmen. İhsan, Ark Lambası Test Bölümüne geçirilmiş ve bu raporun içerdiği sürenin sonuna kadar, bu bölümde kalmıştır. Genel başarı/ilerleme bakımından, her bakımdan mükemmel olduğunu söylemek konusunda hiçbir tereddüt duymuyoruz. Kendisine verilen atölyelerdeki çalışmaları ve teorik konuları hızlı kavraması ile Teğmen, olağanüstü bir uygulama becerisine, açık aktif ve güçlü hafızası olan bir beyne sahip olduğunu göstermektedir. Daha öncede belirtmiş olduğumuz gibi, onu çok başarılı bir öğrenci olarak görüyoruz.

Devam çizelgesinde 15,5 (on beş buçuk) saat devamsızlık yaptığı görülmektedir ki, bu rakam toplam sürenin %2'sinden daha azdır. Devamsızlık

²⁷ LBA. -K.510/1- (1912)-(Tuğamiral W.R.G.Petre'den Ateşnaval Yüzbaşı Hüseyin Bey'e).

²⁸ LBA. -K.510/1- (1912)-(Crompton&Co. Ltd.'den Ateşnaval Yüzbaşı Hüseyin Bey'e).

yapılan bu sürenin 10,5 saatlik kısmı, Teğmen İhsan'ın Temmuz ayında "Hamidiye" Zırhlısındaki kardeşini ziyaret etmesi sebebiyle meydana gelmiştir. 7 Ekim Cumartesi günü, diğer öğrencilerle birlikte Teğmen İhsan'a, Elektrik Sergisini ziyaret etmeleri için izin verilmiştir ve 22 Aralık Cuma günü, Büyükelçiliğe yapacağı bir iş ziyareti sebebiyle, 3 saat daha izin verilmiştir. Böylece, 6 aylık süre boyunca, 16,5 saatlik izin süresinden ayrı olarak, Teğmen İhsan'ın, 8 saat ekstra süre daha kullanmış olduğu görülmektedir. 7 Aralık Perşembe günü, Teğmen İhsan, Underground Electric Railway Co. Firmasının ve Kensington & Notting Hill Electric Supply Co. Firmasının Jeneratör İstasyonuna yapılan bir ziyarete katılmıştır. Saygılarımızla."

Osmanlı bahriyesi için ihtiyaç duyulan her türlü kitap, kanunname ve nizamnamenin temini hususu ateşnavallere yazılmaktadır. 1892 tarihinde tüccar gemilerinde bulundurulacak her türlü yiyecek ve içeceğin tür ve miktarları ile tahlisiye aletleri hakkındaki nizamnamenin ve kılavuzların vasıfları, ücretleri hakkında tarifenin İngiliz bahriyesinden temin edilerek bir nüshasının gönderilmesi ateşnaval İsmail Efendiden istenmektedir²⁹. Buna benzer taleplerle sıkça karşılaşmak mümkündür. 1912 yılına ait İngiliz ordusunda askere verilen et türü ve miktarı ile ilgili istenilen bilgi ise şu şekildedir³⁰:

"Sayın Beyefendi,

25 Ocak 1912

Türk Harbiye Nezareti, İngiliz ordusunda, Majestelerinin askerlere farklı mevsimlerde vermekte olduğu et miktarlarını ve et türlerini öğrenmek istemektedir. Eğer, söz konusu Harbiye Nezareti'ne iletmek üzere bana bu konuda bilgi verme nezaketinde bulunursanız, size minnettar olacağım. Saygılarımla."

Nizamname ve talimnamelerin yanında Bahriye Mektebi için kitap talebinde de bulunmaktadır. 7 Eylül 1894 tarihinde okutulmakta olan kimya fenni için adresi önceden ateşnaval tarafından bildirilen kitaptan sekiz nüsha gönderilmesi talep edilmektedir³¹. Kitap alımında genellikle bahriye ile alakalı son çıkanların künyeleri yayınevlerinden istenilmekte ve bunlar arasından uygun görülenler satın alınarak Bahriye Mektebi'ne gönderilmektedir. Ayrıca yayınevleri Büyükelçiliğe bu konuyla alakalı son çıkan kitaplarını tanıtım amacıyla göndermektedir³².

4.4. İstihbarat Toplamak

Yurtdışındaki sefirlerle askerî hususlarda yardım için gönderilen ateşemiliter ve ateşnavallerin belki de en önemli sorumluluğu buldukları ülkenin askerî yapısı hakkında istihbarat toplamaktır. Ancak bu durum bütün ülkelerde aynı öncelik sırasında değildir. Zira Osmanlı Devleti'ni Karadeniz'de tehdit eden Rusya ile Anadolu'nun batı sahilleri ve Akdeniz'de askerî varlığı

²⁹ DMA, MKT, Belge No: 836/31.

³⁰ LBA. -K.510/1- (1912)-(Ateşnaval Yüzbaşı Hüseyin Bey'den İngiltere Savunma Bakanlığı'na).

³¹ DMA, MKT-888/14.

³² LBA. -K.510/1- (1912).

rahatsızlık verecek şekilde gelişme gösteren Yunanistan'a gönderilen ateşenavaller öncelikle bu ülkelerdeki askerî gelişmeleri takip etmişlerdir. 15 Aralık 1885 tarihinde Paris Sefâret-i Seniyyesi Ateşenavali Kolağası İsmail Efendi'ye gönderilen gizli bir yazı ile ilk defa atanacak olan Atina Ateşenavallığı görevine uygun görüldüğü belirtilmektedir. Yazıda Atina'ya ateşenaval atanmasının gerekçesi şu şekilde belirtilmektedir:

“Yunan'ın serî'ü's-seyr vapurlarla torpidolar mübâya'a etmekde ve tedârikât-ı harbiyeye ehemmiyet vermekde olduğu istihbâr olunmuş ve eğerçi bazı mahallere torpidolar vaz' eylediği i'lân edilmiş ise de bu bâbda ve tedârikât-ı harbiyesi hakkında ma'lûmât-ı mükemmele istihâl olunabilmek üzere Atina'da bir ateşenavallık bulundurulması muhassenâtı mûcib olacağına³³.” Yazının devamında Yunanistan'la bir savaş ihtimaline nazaran kara ve denizde nasıl bir hazırlık yapıldığının ateşenaval tarafından tespit edilerek Bahriye Dairesi'nin ona göre hazırlık yapmasını temin edileceği belirtilmektedir. Hatta bu konuda hafiye vasıtasıyla bilgi toplanabilmesi için paraya ihtiyaç varsa Atina'daki Osmanlı Bankası'na gönderileceği ifade edilmektedir³⁴. Atina Ateşenavalinin bu ülkedeki askerî gelişmeler ile ilgili olarak sürekli olarak raporlar gönderdiği görülür. Bunun yanında Rusya'nın Baltık Denizi'ne açılan stratejik liman şehri Petersburg'a da Osmanlı Devleti bir ateşenaval göndermiştir. Bunun yanında Berlin, Londra, Viyana Ateşenavallerinde bu istihbarî faaliyetlerden çok bu ülkelerin sahip olduğu teknik üstünlükten yararlanma düşüncesi vardır.

5. Ateşenaval Olma Şartlarına İlişkin 1911 Tarihli Nizamnâme

Sefaretlere ateşenaval tayini, maaş ve harcırahlarına dair Bahriye Nezareti'nce tanzim edilen ve Hariciye Nezareti'nce onaylanan 2 Temmuz 1911 tarih ve 2478 numaralı tezkere Şura-yı Devlet'e havale olunarak Tanzimat Dairesi'nde okunmuştur. Buna göre ateşenavallere verilecek harcırah ve gittikleri ülke dâhilinde yapacakları seyahat masraflarına karşılık olmak üzere şimendifer ve vapur ücretlerinden başka alacakları yevmiye ve maaş miktarlarının ateşemiliterler hakkında tatbik olunan askerî harcırah kanununa göre verilmesi kararlaştırmıştır. Nizamnâmede ateşenavallerin görevleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1- Buldukları ülkelerde çeşitli sınıflarda bulunan bahriye zabıt ve personelinin talim, tahsil ve terbiyeleri ile alâkalı olarak tatbik edilen nizamname ve talimname ile Bahriye Mekteplerinin tedrisatına dair bilgi verme,

2- Buldukları ülkelerde bahriyeye ait her tür ilerlemeler, yapılan talimler, harp tertibatı ve kullanılan silahlara dair bilgi verme,

3- Buldukları ülkelerde tersane ve havuzlar mevkileriyle donanmanın taksimi, donanmanın ihtiyacında kullanılan bilcümle vasıtalar, önemli limanlar, istihkâmlar ve deniz lağımına dair bilgi verme,

³³ DMA, MKT, Belge No:478/14.

³⁴ DMA, MKT, Belge No:478/14.

- 4- Bahriye bütçesinin artış ve azaltılması sebepleri hakkında bilgi verme,
- 5- İnşaat-ı bahriye tezgâhlarıyla mevcut durumları hakkında bilgi verme,
- 6- Buldukları ülkelerde kullanılan topların cins ve türleri, başlıca hangi fabrikalardan tedarik edildiği, mühimmat vapurları, gemilerde bulunan cephanelerin tür ve tertibi, bunlar hakkında cari olan kanun ve nizamnameler hakkında bilgi verme,
- 7- Buldukları ülkelerde kullanılan torpido ve tahte'1-bahr gemiler hakkında bilgi verme,
- 8- Buldukları ülkelerde harp sınıfından ihraç edilerek ayrılan harp gemileri ve ihraç sebepleri hakkında bilgi verme,
- 9- Buldukları mevki itibarıyla ehemmiyet arz eden, harp esnasında donanmanın başına geçmesi muhtemel amirallerin vasıfları, askerî meziyetleri ve fotoğrafları hakkında bilgi verme,
- 10- Buldukları ülkelerde, tersane ve fabrikalarda inşa ve imal edilen gemilerin adet ve teçhizatı ile hangi hükümet namına inşa edildikleri, denize indirilmeleri ve resimleri hakkında bilgi verme,
- 11- Bahriyelerinde kullanılan bütün malzemenin cins ve miktarı ile ne şekilde tedarik edildiği ve hangi fabrikaların malı olduğu hakkında bilgi verme,
- 12- Donanmanın tamir ve eksiklikleri ile mekteb gemileri hakkında bilgi verme,
- 13- Yukarıda yazılı maddeler ateşnavallere bir rehber olmak üzere tanzim edilmiş olup bunların dışında bahriyemizce istifade olunacak bütün gelişme ve ilerlemeler ve diğer hususlar nazar-ı dikkate alınarak raporlarını yazacaklardır,
- 14- Ateşnavaller buldukları memleketlerin muhtelif mevkilerinde cereyan eden bahriye olaylarına dair bilgi toplamak üzere bizzat oraya gidecek eğer bunda bir mani ortaya çıkarsa orada bulunan şebenderler ile takip edeceklerdir,
- 15- Ateşnavaller buldukları memlekette bahriye çevreleri ile dostane ilişkiler kuracaklardır³⁵.

Nizamnâmede ateşnavallerin atanmasında esas alınacak hususlar ile ilgili olarak ta şu maddeler bulunmaktadır:

- 1- Ateşnaval tayin edilecek zabitan yabancı lisanlardan birine vakıf olması nazar-ı dikkate alınarak Bahriye Nezareti Birinci Dairesi tarafından seçilir, Bahriye Nezareti'ne bildirilerek irade-i seniyyece nasb ve tayin edilir,
- 2- Ateşnavalliğe mahalli lisana vakıf bulunanlar tercihen tayin olunacaktır.
- 3- Bir memlekette iki defa ateşnavallikte bulunup ta oranın lisanını öğrenemeyenler bir daha ateşnaval tayin edilemez,

³⁵ BOA, İ.MMS 1330.Ra.22/70.

4- Ateşnavallerin hizmeti müddeti iki sene olup bunlar vazifede noksanlık gibi geçerli bir mazeret olmadıkça bu müddet zarfında değiştirilemezler,

5- Ateşnavallik hizmetini yerine getiren bir zabıt geri dönüşünde itibaren iki sene geçmedikçe tekrar bir ateşnavallığe atanamaz,

6- Ateşnavaller Bahriye Nezareti'nin izin ve bilgisi olmaksızın buldukları devletin sınırları haricine çıkmayacaklardır,

7- Ateşnavaller, hükümet-i seniyyenin Bahriye müşaviri sıfatını haiz olmakla icabı halinde sefirler ile heyet-i fevkalade reislerine ve maslahatgüzarlara bahriyeye ait hususlarda yardım ederler,

8- Ateşnavaller bir mani ve mazeretleri olmadıkça sefarethaneye devama mecburdurlar ve sefirin müsaadesi olmaksızın memuriyet yerlerini terk edemezler,

9- Ateşnavaller bahriye nezaretine takdim edecekleri vapurlardan sefiri de haberdar edecekleri gibi bu vapurların bir suretini sefarethane dosyasında kaydedeceklerdir. Vapurlarla ilgili bilgiler sefir tarafından hariciye nezaretinin çantası ile gönderilecektir,

10- Ateşnavaller, vazife yaptıkları ülkeye eğitim için gelen bahriye mensuplarının ahval ve hareketi ile ders durumlarına ilişkin üç ayda bir Bahriye Nezareti'ne bilgi vereceklerdir,

11- Ateşnavaller, vazifeleri müddetince yazışmaları düzenli bir şekilde tutarak vazifelerinin sonucunda sefire teslim edeceklerdir,

12- Bu nizamnamenin icrasına Bahriye Nezareti memurdur³⁶.

6. Sonuç

Ateşnavaller, dünya bahriyesinde meydana gelen gelişmeleri takip ve rapor ederek Osmanlı tersane ve donanmasında bunların tatbik edilmesini sağlamaya çalışan sefirler nezdindeki askerî görevlilerdir. Başlangıçta vazife aldıkları ülkenin dili ve kültürünü tanımaya çalışmaları kendilerinden beklenen esas vazifenin aksamasına sebep olmuş ve bu durum beraberinde bazı tenkitleri getirmiştir. Zaman içinde kurumsallaşan ateşnavallığın *1911 Tarihli Ateşnaval Nizamnâmesi* ile görev ve sorumlulukları kayıt altına alınmıştır. Ateşnavaller, Osmanlı devleti adına görevlendirildikleri ülkede denizcilikle ilgili her türlü teknik yeniliği takip etme, bu anlamda verilen siparişleri tedarik etme, istihbarî bilgi toplama, o ülkeye eğitim için gönderilen deniz personelinin meseleleriyle ilgilenme gibi önemli görevler üstlenmişlerdir. 1880'li yıllarda itibaren faaliyetlerini sürdüren Londra Ateşnavalleri özellikle gemi alımında ve donanmada mevcut bulunan gemilerin tadilatında, işleri bizzat takip ederek Osmanlı Devleti Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi'nin işlerini büyük ölçüde kolaylaştırmışlardır. Bunun

³⁶ BOA, İ.MMS 1330.Ra.22/70.

yanında Atina ve Petersburg Ateşnavallikleri ise öncelikle Yunanistan ve Rusya'nın donanmalarını takip etmek amacıyla kurulmuştur.

KAYNAKÇA

Deniz Müzesi Arşivi (DMA), Şûra-yı Bahrî (ŞUB), Belge No: 197/26-A; Belge No: 211/45-A; Belge No:197/26-A,

Mektûbî (MKT), Belge No: 398/127; Belge No: 420/78; Belge No: 927/26; Belge No: 866/42; Belge No: 823/69; Belge No: 927/37; Belge No, 975/11; Belge No: 823/73; Belge No: 836/31; Belge No: 888/14; Belge No: 429/30, Belge No: 478/14.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Mütenevvî (Y.MTV), Belge No: 67/59, (İ.MMS) Belge No:22/70.

Londra Büyükelçilik Arşivi (LBA), L.R.A -K. 510/1- (1912); -K. 486/1- (1911). (Donanma İşleri, Londra Büyükelçiliği Deniz Ateşeliğinin Yazışma Klasörleri).

Ceride-i Bahriye, No:17, 14 Cemaziyelahire 1307; No: 29 5 Zilhicce 1307.

Erkân-ı Harbiyye-i Bahriyye Dairesi Şubâtının Vezâifi, (Tarihsiz), Tarihi Deniz Arşivi İhtisas Kütüphanesi.

Süleyman Nutkî, Kâmûs-ı Bahrî, Matbaa-i Bahriye, 1917.